

اصلاح‌طلب بودن در ایران چه معنایی دارد

به قلم مهدی خلجی (/fa/experts/mhdy-khljy-0/)

۱۰ مارس ۲۰۱۶

همچنین دست‌یافتنی به

/ (English (/policy-analysis/what-does-it-mean-be-reformist-iran

العربية (/ar/policy-analysis/madha-yiny-tkwn-aslahyaan-fy-ayran/)

درباره نویسنده

مهدی خلجی (/fa/experts/mhdy-khljy-0/)

مهدی خلجی عضو ارشد و هموند پژوهشی خانواده لیبتسکی در انستیتو واشنگتن پژوهشگر تشیع فلسفه و کارشناس سیاست ایران

تحلیل کوتاه

ترکیبی بی‌سابقه از تنش‌های منطقه‌ای فشار بین‌المللی و دسیسه‌های استبدادی نهضت اصلاح‌طلبی در ایران را در خود هضم کرده و نتیجه آن شده که بسیاری از ایرانیان رژیم فعلی این کشور را تنها ابزار بقای ایران تلقی کنند

معنای واژه «اصلاح‌طلب» از دهه نود میلادی که این نهضت در اوج قدرت خود بود تغییر کرده است. دغدغه اصلی اصلاح‌طلبان امروز که با سیاست‌های علی‌خامنه‌ای رهبر ایران آشتی کرده‌اند عمدتاً دستیابی به قدرت است.

رویارویی بیشتری در کار نیست

اکبر گنجی روزنامه‌نگار شناخته‌شده اصلاح‌طلب که در تبعید به سر می‌برد نقدی سنجیده بر این نهضت دارد و توضیح می‌دهد که اصلاح‌طلبان دیگر آرای آیت‌الله فقیه حسین علی منتظری را نمی‌پذیرند منتظری چهره بانفوذی بود که زمانی جانشین منصوب آیت‌الله خمینی حساب می‌شد اما بعداً به یکی از منتقدین سرسخت «ولایت فقیه» تبدیل شد یعنی نظامی که در آن رهبر قدرت مطلق را به دست دارد. طوری که گنجی در مصاحبه‌ای در ۳ مارس گفته است: «اصلاح‌طلبان اکنون معتقدند که به جای رویارویی با آیت‌الله خامنه‌ای باید رابطه خود را با او بازسازی کنند. بنابراین به نظر آنها نتیجه انتخابات نباید به عنوان «*مش*» به آیت‌الله خامنه‌ای تعبیر شود و او را تحریک کند که به شکلی هزینه‌دار و پیشبینی‌ناپذیر واکنش نشان دهد [...] به نظر اصلاح‌طلبان بدترین سیاست در وضعیت فعلی مقابله با رهبر است. آنها می‌گویند به جای رویارویی باید به شکلی کار کنیم که خامنه‌ای به حمایت از دولت تشویق شود همان‌طور که در جریان مذاکرات هسته‌ای از آن حمایت کرد.» (برای جزئیات بیشتر درباره روایت پسا-انتخاباتی اصلاح‌طلبان مراجعه کنید به: دیدبان سیاست‌گذاری

۲۵۸۲ «اصلاح‌طلبان تئوری "شر کمتر" را بر انتخابات ایران اعمال می‌کنند» (<https://www.washingtoninstitute.org/policy->

[analysis/view/reformists-apply-the-lesser-evil-theory-to-irans-elections](#))

ادعای گنجی در خصوص این‌که اصلاح‌طلبان رویکرد مبارزه‌جویانه خود را در رویارویی با خامنه‌ای و دستگاه‌های نظامی اطلاعاتی و اقتصادی او کنار گذاشته‌اند به نظر درست می‌آید. به عبارت دیگر آنها می‌کوشند که حتی نفس معنای «اصلاح‌طلبی» را تغییر دهند تا به خامنه‌ای و دیگر تندروان رژیم اطمینان دهند که «دشمنان» – مثلاً ایالات متحده – نمی‌توانند از این نهضت برای براندازی رژیم استفاده کنند. آنها با دگرگون کردن ایده اصلاح‌طلبی امیدوارند که خامنه‌ای هم ایده «انقلابی بودن» را اصلاح کند و آنها را بار دیگر

وفادار به اصول انقلاب اسلامی به حساب آورد تا به این صورت به کارگرفتن آنها از طرف نظام بدون ایجاد مشکلی ممکن شود. با این تعریف و از منظر بدبینانه ممکن است بگوییم «اصلاح طلب» در اینجا دیگر نه فردی با یک ایدئولوژی مشخص بلکه فردی مرتبط با دولت خاتمی در اواخر دهه ۹۰ میلادی است که حالا آرزوی بازگشت به دولت را دارد.

این رویکرد زیاده احترام آمیزی (به رهبری) است که با در نظر داشت فقدان احزاب سیاسی منسجم و نیرومند در ایران – مسئله‌ای که اعضای مجلس را نسبت به نفوذ بیرونی آسیب پذیرتر می‌کند – بیشتر قابل درک می‌شود. مثلاً مجلس فعلی که پایان آن نزدیک است در طول دوره چهار ساله‌اش نگرش خود را نسبت به هر کدام از دو رئیس‌جمهور پیشین فقط بر مبنای کردار و گفتار رهبر ایران و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی تغییر داده است. چنین وضعیتی نشان می‌دهد که سیاست پارلمانی تا چه حد دنباله‌رو حرکات هسته غیرمنتخب رژیم است.

انتخابات بدون تغییر

جمهوری اسلامی را می‌توان در بهترین تعریف «اقتدارگرایی انتخاباتی» خواند. در چنین رژیم‌هایی برگزاری انتخابات به اندازه دستور کار دولت اقتدارگرا مهم است اما نه به دلایل متعارف. این رژیم‌ها نه به اندازه دیکتاتوری واقعی بسته هستند و نه در حد دموکراسی واقعی باز. در عوض انتخابات چندجناحی و نهادهای دیگر دموکراتیک در میان اقدامات و سیاست‌های اقتدارگرایانه و یا در کنار آن فعال است. همانطور که استاد علوم سیاسی اندریاس شیدلر می‌گوید نتایج انتخابات در چنین رژیم‌هایی «ترکیبی از برآیند دو متغیر ناشناخته و غیرقابل مشاهده است: خواست‌های عمومی و دستکاری رژیم اقتدارطلب». این نظام‌ها سازوکارهای خلاقانه‌ای برای برگزاری انتخابات و تشویق مردم به مشارکت در فرایندی ظاهراً رقابتی به کار می‌برند و هرچند نتایج دقیق انتخابات همیشه قابل پیش‌بینی نیست نتایج آن هسته اصلی رژیم را تضعیف نمی‌کند. به این ترتیب مبارزه سیاسی میان جناح‌ها محدود به قاعده‌ها و خطوط قرمزی است که رژیم تعیین می‌کند.

برگزاری انتخابات برای چنین رژیم‌هایی حیاتی است چرا که نمی‌توانند فقط بر منابع غیردموکراتیک مشروعیت اتکا کنند. این مسئله با توجه به پیشینه تاریخی ایران انقلاب ضدسلطنتی و جامعه به شدت مدرنیزه آن به طور ویژه‌ای درباره این کشور صدق می‌کند. انتخابات در ایران در خدمت ماهیت اقتدارطلب رژیم است و از آن در برابر خیزش‌های عمومی محافظت می‌کند. چه این رژیم‌ها را «دموکراسی کاذب» بخوانیم چه «دیکتاتوری پنهان» و یا «اقتدارگرایی رقابتی» وجه مشترک همه آن‌ها ترکیبی است از رویکردهای دموکراتیک و اقتدارگرایانه که به شکلی موثر در را هم به روی اصلاحات و هم قیام عمومی می‌بندد. این رژیم‌ها هر از گاهی نشانه‌ای از شمول‌گرایی بروز می‌دهند تا وجهه خود را در داخل و خارج از کشور ترمیم کنند اما محدودیت‌های دیگر رقابت سیاسی را در سطح حداقل نگه می‌دارد (مثلاً در ایران یهودی‌ها ارمنی‌ها سنی‌ها و زنان همه می‌توانند مثل بقیه رأی بدهند اما رأی آنها حتی اگر موثر باشد اساسی نخواهد بود). امید بیشتر شهروندان با هراس از سرکوب بی‌رحمانه عین شده و به همین دلیل کوچکترین تغییری می‌تواند امید آنها را زنده نگه دارد.

آیا روحانی صاحب قدرت است

خامنه‌ای طبق معمول میزان بالای مشارکت در انتخابات اخیر را رای اعتماد مردم به رژیم تعبیر کرد اما حسن روحانی نظر دیگری داشت. او در نشست خبری خود بلافاصله پس از رأی‌گیری نتایج انتخابات را تأیید عمومی دستورکار خود در سیاست خارجی و اقتصاد دانست و گفت: «امروز تحریم‌ها – حتی تحریم‌های نامربوط به برنامه هسته‌ای – برداشته شده. این مسئله [از سوی غرب] نیز اعلام شده [...] اما مردم می‌خواهند همه تحریم‌ها برداشته شود و این خوب است. ما به تیم مذاکره‌کننده خود اجازه می‌دهیم که بار دیگر [بر سر تحریم‌های غیرهسته‌ای] مذاکره کند و ما آن [توافق] را هم نهایی خواهیم کرد.» با این حال خامنه‌ای بدون شک مطمئن است که مجلس جدید نمی‌تواند به روحانی تا آن اندازه قدرت بدهد که این وعده‌های خود را عملی سازد. چرا که عمل به آن‌ها مستلزم واداشتن رهبر به سازش بر سر سیاست خارجی ایران است که علت اصلی باقی ماندن تحریم‌های غیرهسته‌ای است.

این دیدگاه خامنه‌ای در کنش‌های او در روزهای پس از انتخابات مشهود بود. او ابتدا یک چهره تندرو ضد حسن روحانی را به یکی از مهمترین سمت‌ها در ایران گماشت. رسانه‌ها بلافاصله پس از انتخابات از وفات عباس واعظ طبسی خبر دادند که از سال ۱۹۷۹ متولی نهاد آستان قدس رضوی بوده است. این سازمان که رسماً عهده‌دار نظارت بر حرم رضوی در شهر مشهد است در واقع بزرگترین مجموعه موقوفات کشور است و سرمایه‌گذار بزرگی در عرصه‌های مختلف (مثل ارتباطات بازار خودرو انرژی استخراج معادن کشاورزی بانکداری و ساخت‌وساز) و در بخش‌های آموزشی درمانی رسانه‌ها و امور خیریه نیز فعال است. این سازمان عظیم با درآمد سالانه چندین میلیاردی از پرداخت مالیات و بازرسی دولتی معاف است. آستان قدس رضوی فقط به رهبر ایران پاسخگوست و فعالیت‌های آن برای هیچ یک از سه قوه کشور روشن و شفاف نیست.

انتخاب جانشین طبسی نه تنها در نفس خود اهمیت داشت بلکه سنج‌های بود از این که انتخابات چگونه بر رویکرد خامنه‌ای نسبت به

«اصلاح‌طلبان» اثر خواهد گذاشت و یا به عبارت دقیق اثر نخواهد گذاشت^۱ در ۷ مارس رهبر ایران سید ابراهیم رئیسی سادات را به عنوان متولی جدید آستان قدس رضوی تعیین کرد^۲ رئیسی که بیش از سه دهه یکی از مقام‌های ارشد قوه قضائیه بوده یک چهره شناخته‌شده تندرو است که در انتخابات اخیر مجلس خبرگان نیز پیروز شد و اکنون یکی از اعضای این مجلس است^۳ آن‌طور که آیت‌الله منتظری در خاطرات خود نوشته رئیسی در اعدام‌های دسته‌جمعی زندانیان سیاسی در سال ۱۳۶۷ (۱۹۸۸) دخیل بوده است^۴ روابط خانوادگی او نیز دلگرم‌کننده نیست – احمد علم‌الهدی پدرزن رئیسی امام جمعه مشهد است که مرتباً از حسن روحانی و در کل از میانه‌روها انتقاد می‌کند^۵

انتخاب رئیسی با الگوی کنش‌های اخیر خامنه‌ای همخوانی دارد^۶ در ژوئن ۲۰۱۵ او صادق لاریجانی رئیس قوه قضائیه و چهره شناخته‌شده تندرو را به جای محمدرضا مهدوی کنی که محافظه‌کاری سنتی بود به ریاست دانشگاه امام صادق و سازمان‌های موقوفه آن منصوب کرد^۷ دو ماه پیش از آن رهبر ایران پرویز فتاح رئیس بنیاد تعاون سپاه پاسداران را به جای حبیب‌الله عسکراولادی چهره دیگری از محافظه‌کاران سنتی به ریاست کمیته امداد امام خمینی گماشت^۸ به این ترتیب حتی پس از انتخاباتی که در آن تندروان به پیروزی عمده‌ای دست نیافتند خامنه‌ای موضع آنها را در نهادهای غیردولتی تقویت کرد نهادهایی که به دور از نظارت رئیس‌جمهور و مجلس نقشی بارز در سیاست و اقتصاد ایران و فعالیت‌های منطقه‌ای دارند^۹

چرا الان باید تغییر کرد

آشوب‌های اخیر در خاورمیانه و فشار مداوم بر تهران بافت متعارف سیاست ایران را برهم زده است^{۱۰} خامنه‌ای به مردم هشدار داد که تنش‌های پس از انتخابات جنجالی سال ۱۳۸۸ (۲۰۰۹) از سوی غرب و با هدف براندازی رژیم و بی‌ثبات ساختن کشور طراحی شده بوده و ادعا کرد که هرچومرج تنها جانشین جمهوری اسلامی است^{۱۱} این روایت پس از «بهار عربی» در سال ۲۰۱۱ که منجر به خشونت‌هایی غیرقابل تصور در منطقه شد در میان ایرانی‌ها به شکل چشم‌گیری خریدار پیدا کرد و بسیاری از آنها را از مشارکت در اقدامات سیاسی که می‌توانست نظام را تضعیف کند برحذر داشت^{۱۲} همزمان تحریم‌های فزاینده بین‌المللی به هراس آنها از حمله نظامی افزود^{۱۳} این نگرانی‌ها در کنار عاقبت مذاکرات هسته‌ای این امید را در میان مردم برانگیخت که تغییرات کوچک از طریق انتخابات می‌تواند کشور را از جنگ و هرچومرج نجات دهد^{۱۴} رای اکثریت مردم به چهره‌هایی غیرتندرو می‌تواند تعبیری از میل ایرانیان به سیاستمدارانی باشد که رویکرد آنها به غرب کمتر خصمانه است و می‌توانند صلح رفاه و امنیت آنها را تضمین کنند^{۱۵} از این منظر مردم نه به مشروعیت نظام بلکه به توانایی بی‌نظیر آن در ممانعت از فروپاشی کشور رای دادند^{۱۶} به نظر می‌رسد که ایرانی‌ها در غیاب بدیلی برای رژیم و در نبود این تضمین که قیام مردمی منجر به نتیجه‌ای دموکراتیک خواهد شد نظام فعلی را تنها امید بقای ایران تلقی می‌کنند^{۱۷}

*مهدی خلجی هموند پژوهشی خانواده لیبسکی در انستیتو واشنگتن است^{۱۸}

RECOMMENDED

BRIEF ANALYSIS

Bennett's Bahrain Visit Further Invigorates Israel-Gulf Diplomacy

فوریه ۲۰۲۲

Simon Henderson

(/policy-analysis/bennetts-bahrain-visit-further-invigorates-israel-gulf-diplomacy)

BRIEF ANALYSIS

Libya's Renewed Legitimacy Crisis

أوروبا ٢٠٢٢ ١٤

Ben Fishman

[\(/policy-analysis/libyas-renewed-legitimacy-crisis\)](#)

BRIEF ANALYSIS

The UAE Formally Ceases to be a Tax-Free Haven

أوروبا ٢٠٢٢ ١٤

Sana Quadri ,

Hamdullah Baycar

[\(/policy-analysis/uae-formally-ceases-be-tax-free-haven\)](#)

TOPICS

[\(fa/policy-analysis/dmkrazy-w-aslah/\)](#) دمکراسی و اصلاح

[\(fa/policy-analysis/rb-w-aslam-syasy/\)](#) عرب و اسلام سیاسی

REGIONS & COUNTRIES

[\(fa/policy-analysis/ayran/\)](#) ایران